

*ՎԱՐԴԱՆ ԴԵՎՐԻԿՅԱՆ**Բանասիրական գիտությունների թեկնածու***ՎԱԶԳԵՆ ՎԵՀԱՓԱՌԸ**

Վազգեն Առաջինը՝ աշխարհական անվանմամբ Կարապետ Աբրահամի Պալճյանը, ծնվել է 1908 թ. սեպտեմբերի 20-ին Բուխարեստում: Սկզբնական կրթությունը ստացել է տեղի Միսաքյան-Քեսիմյան վարժարանում, այնուհետև 1925-26 թթ. սովորել է Բուխարեստի առևտրական բարձրագույն վարժարանում, ապա 1936 թ. ավարտել համալսարանի գրականության և փիլիսոփայության ֆակուլտետը, իսկ 1937 թվականին էլ՝ գործնական մանկավարժության բաժինը, որից հետո մինչև 1943 թ. դասավանդել է Բուխարեստի հայկական վարժարաններում: Ուսումնառությանը և մանկավարժական գործունեությանը զուգընթաց գործուն մասնակցություն է բերում գաղութահայության կյանքին: 1936 թ. մարտի 10-ին Փարիզում հրատարակվող «Մարտկոց» օրաթերթում Կ. Պալճյան ստորագրությամբ լույս է տեսնում նրա առաջին հոդվածը՝ «Նոր սերունդին համար», իսկ 1937 թ. հունիսից մինչև 1938 թ. մայիսը հրատարակում է «Հերկ» ամսագիրը:

Հայոց ապագա Հայրապետը գիտական, մշակութային, տնտեսական ու հասարակագիտական հարցեր շոշափող այս հանդեսի լույս տեսած 12 համարների իր հեղինակած մոտ 4 տասնյակից անցնող հոդվածներում անդրադարձել է թե՛ գաղթաշխարհին և թե՛ հայրենիքին հուզող խնդիրներին, արծարծել ընդհանուր համամարդկային և իմաստասիրական հարցեր, վերջիններս էլ, սակայն, միշտ կապելով հայության առջև ծառացած օրվա մտահոգությունների հետ: Ամսագրի առաջին համարի սկզբում գետեղված է «Ապագա ունի՞նք» խոսուս վերտառությամբ հոդվածը, որի ողջ շարադրանքը հարաբերվում է Ֆրանց Վերֆելի «Հայ ժողովուրդը ոգիի ժողովուրդ է» խոսքերի հետ, և շարունակ այն միտքն է շեշտվում, թե մենք կարողացանք հարատևել մեր ոգեղենության շնորհիվ և այդ ոգեղենությամբ է, որ պիտի աշխատենք չկորցնել մեր նկարագիրը այսօրվա ալեծուփ աշխարհում:

Սփյուռքահայ ճշմարիտ հայրենասեր մյուս գործիչների նման ապագա հայրապետը ևս շարունակ այն միտքն է ընդգծում, որ թեև հայրենիքը գտնվում է դժնի բռնությունների մամլիչի ներքո, սակայն պահպանված Հայաստանն է հայության ապագա համահավաքման կենտրոնն ու խարիսխը, և «Հերկը» ռումինահայի հոգում հայրենիք տանող ճանապարհի ակոսներ է բացում: Այս առումով հատկանշական է հատկապես 1937 թ. դեկտեմբերյան համարում հրատարակված «Մեր հայրենիքը» հոդվածը, որում նախ ցավով արձանագրում է, թե «մեր ապրած ողբերգության գլխավոր երեսներեն մեկը մեր այսօրվա հայրենիքի՝ Խորհրդային Հայաստանի և մեր միջև փոխհարաբերության չգոյությունն է», այնուհետև կարևորում է գոնե հեռվից Մայր երկրի հետ ազգային և մշակութային կապերի ստեղծումը: Հայաստանի ապագայի հանդեպ աներեր հավատով լեցուն այս հոդվածը, որը սփյուռքահայությանը և հատկապես երիտասարդությանը ուղղված մի պատգամ-հորդոր էր հոգեպես կապված մնալ հայրենիքին, ավարտ-

վում է հետևյալ տողերով. «Եթե Հայաստան երթալն անհնար է, պահանջը կը զգանք, գեթ հեռուէն, հայրենիք մը ունենալու, հոգեպէս անոր կեանքին մէջ զգալուն ինքզինքս, անկէ հոգի առնելու, անոր հոգի տալու:

Այսօր ազգ ենք: Հայաստան մը ունինք»:

Հայաստանով և Հայաստանի շնորհիվ ազգ լինելու այս գաղափարով լեցուն էլ նվիրվում է հոգևոր ծառայության: 1943 թ. սեպտեմբերին Աթենքի «Մուրբ Կարապետ» եկեղեցում հունահայ թեմի առաջնորդ Ս. Կարապետ արքեպիսկոպոս Մազլըմյանի ձեռնադրությամբ Կարապետ Պալճյանը օծվում է վարդապետ և հոգևոր մկրտությամբ ստանում Վազգեն անունը: Մինչ այդ արդեն արժանացած լինելով ռումինահայության սիրուն ու հարգանքին, նույն տարվա նոյեմբերի 28-ին Բուխարեստի «Մուրբ Հրեշտակապետք» եկեղեցում ժամանակակիցների վկայությամբ «ծովածավալ բազմության առջև» նորընծա վարդապետը մատուցում է իր անդրանիկ Ս. Պատարագը՝ քարոզի համար բնաբան ընտրելով աստվածաշնչյան «Տէր, եթէ զշրթունս իմ բանաս» տողը: Նույն օրն էլ ընտրվում է ռումինահայ թեմի առաջնորդական տեղապահ, իսկ 1948 թ. հուլիսի 25-ին՝ թեմական առաջնորդ: 1954 թ. Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնում վախճանվում է Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Ս.Տ. Գևորգ Զ Չորեքյանը: Նոր կաթողիկոս ընտրելու համար հաջորդ տարի գումարված ազգային-եկեղեցական ժողովի երկրորդ նիստում սեպտեմբերի 30-ին կաթողիկոս է ընտրվում Վազգեն Առաջինը:

Ընտրությունից երկու ամիս անց, դեկտեմբերի 1-ի թվակիր իր առաջին կոնդակում նորընտիր կաթողիկոսը հանգամանալից ներկայացնում է Մայր Աթոռի կացությունը: Ներսես Շնորհալու «Ընդհանրական թղթի» և մեր հայրապետների մեծ ներշնչումի ոգով գրված այս կոնդակում հայրենի և աշխարհասփյուռ հայությանն ուղղված խոսքում ասում է. «Մայր տաճարի զանգակները հաղթական պիտի դողանջեն և հորիզոնէ հորիզոն պիտի ավետեն, թե այստեղ կենդանի է Ս. Մեսրոպի ոգին և կանգուն է Ս. Էջմիածինը՝ հայ ժողովուրդը լուսավորելու իր փառազարդ ճամփուն վրա»:

Հեղափոխությունից հետո ավերվել կամ անխնամ էին մնացել շատ վանքեր, ծավալված բռնությունների պատճառով գրեթե ամայացել և անշքացել էր Մայր Աթոռը: Հոգևոր կյանքի կազմակերպումը թեև սկսվեց երջանկահիշատակ Գևորգ Զ Չորեքյանի օրոք, սակայն դրան մի նոր շունչ հաղորդեց Վազգեն Առաջինը: Ինչպես ինքն էր շեշտում հիշյալ կոնդակում, «պիտի տքնինք ապա վերանորոգելու և վերազարդարելու մեր հայրենիքի սրբավայրերը՝ վանքեր ու եկեղեցիներ, ինչպիսին են Ս. Գայանեն, Խոր Վիրապը, Օշականը, Գեղարդը և ուրիշներ, որոնք մեր հոգևոր կյանքի պյունները կհանդիսանան ու հռչակված տաճարները աղոթքի և ուխտի և զմայլելի հուշարձանները հայ ճարտարապետության փառքի»:

Բարեկարգման այս աշխատանքները սկսվում են Մայր Տաճարից: Դեռևս 1945 թ. գումարված ազգային-եկեղեցական ժողովում Գևորգ Զ-ն հայությանը կոչ էր հղել ազգովի մասնակցել Մայր Տաճարի վերաշինությանը՝ ասելով, թե «1642 տարվա պատմական այդ կոթողի հարատևությունը և այն վայելուչ վիճակում պահելը հայ ժողովրդի պատվի գործն է»: Եվ Վազգեն Առաջինին էր վիճակված նախորդ դարերի ու վերջին տասնամյակների ընթացքում բազում հալածանքներից վիրավոր հայոց հոգևոր կենտրոնի վերանորոգումը: Նախ պարսպապատվում է Մայր Աթոռը, կառուցվում արևելյան

մեծ դարպասը» վանքի ներկայիս մուտքը, Նոր Վեհարան տանող ճանապարհին գտնվող և մեր մատենագրությունում «Տրդատայ դուռ» կոչվող շինության հիմքերի վրա վեր բարձրացավ այժմյան վեհաշուք կամարը, կառուցվեցին Հյուրատունը, Վեհարանը, Գանձատունը...

Ծավալված աշխատանքները չսահմանափակվեցին սակայն միայն Մուրբ Էջմիածնով, այլ ընդգրկեցին մի շարք եկեղեցիներ և վանքեր: Վազգեն Առաջինին հաջողվում է եկեղեցիներ վերաբացել կամ կառուցել նաև Խորհրդային սփյուռքում, որոնք դեպ հայրենիք ձգվող ոգեղեն մի-մի կամուրջ են դառնում տեղի հայության համար: Միայն զարմանալ կարելի է, թե այդ տարիներին հավատի հանդեպ Խորհրդային Միությունում տիրող համընդհանուր բացասական մթնոլորտում Վեհափառը ինչպես է կարողացել նման հսկայածավալ աշխատանք կատարել: Միաժամանակ մտահոգ հոգևոր-մտավոր կյանքի վերանորոգմամբ՝ ձեռնամուխ է լինում ճեմարանի բարեկարգմանը և տպարանի վերաբացմանը՝ վերջինս օժտելով արդիական տպագրական մեքենաներով:

Էջմիածինը լույսի և հավատի աղբյուր լինելուց բացի, շարունակում է կատարել համահայկական հոգևոր նվիրապետության իր առաքելությունը՝ ազգային-հոգևոր ավանդները զարգացնելով ժամանակի պահանջների հաշվառմամբ: Ոչ միայն ի մի են հավաքվում հնօրյա արժեքները, այլև ստեղծվում նորերը՝ ոսկեձույլ Հայոց Այբուբենն ու Խորհրդային Հայաստանի զինանշանը, Գրիգոր Խանջանի երեք գործերը՝ Վարդանանքն ու Հայոց Այբուբենը և Մայր տաճարի բեմը զարդարող Հայոց Տիրամայրը:

Փաստորեն այն, ինչ մեր Հանրապետությունում հնարավոր չէր իրագործել պետականորեն Խորհրդային Միությունում տիրող ընդհանուր խստությունների պատճառով, Վեհափառ Հայրապետի խորագետ ջանքերի շնորհիվ կատարում է Էջմիածինը:

Տարբեր առիթներով Միությունի մեր հայրենակիցներին ուղղված իր խոսքում շեշտելով հայոց լեզվի կարևորությունը և պայքարը մայրենիի նահանջի դեմ, Վեհափառը անուղղակիորեն փաստորեն դիմում էր և Հայաստանի բնակչությանը: Քանի որ այդ տարիներին դժվար էր լիաձայն խոսել Եղեռնի, Արևմտյան Հայաստանի, մեր ժողովրդի մղած ազգային-ազատագրական պայքարի մասին, այդ հարցերի գլխավոր արծարծողը Էջմիածինն էր: 1972 թ. սեպտեմբերի 3-ի թվակիր կոնդակով Վազգեն Առաջինը Մայիսի 22-ը հռչակում է Մարդարապատի հերոսամարտում զոհվածների հիշատակի օր և պատվիրում աշխարհում գործող բոլոր հայկական եկեղեցիներում այդ օրը հոգեհանգստյան արարողություն կատարել նրանց հիշատակին: Երբ Խորհրդային Միությունում անգամ Ռուս Ուղղափառ Եկեղեցին արգելքների էր հանդիպում իր նվիրական սրբերին ներկայացնելիս և նրանց հիշատակը ոգեկոչելիս, իսկ միութենական շքանշաններից բացի այլ շքանշան ունենալը անպատկերացելի էր, Վեհափառի հրամանով ստեղծվում են «Ս. Գրիգոր Լուսավորիչ», «Ս. Սահակ-Ս. Մեսրոպ» և «Ս. Ներսես Շնորհալի» շքանշանները, որոնք շնորհվում են մեր հոգևոր մշակույթի երախտավորների ազգային բարերարներին և հասարակական, մտավորական գործիչներին:

Այս ամենը հնարավոր դարձավ Վազգեն Վեհափառի խորագետ քաղաքականության շնորհիվ: Քաջ գիտակցելով, որ ոչ թե պետք է պայքարել Խորհրդային Միությունում գոյություն ունեցող վարչակարգի դեմ՝ վտանգելով պատմությունից մեզ ավանդված այս վերջին Հայաստանի ճակատագիրը, այլ հակառակը, ձգտել այնպես անել, որ

մեր հայրենիքը կարողանա վերելք ապրել կամ նվազագույն կորուստները ունենալ ցանկացած ռեժիմի պայմաններում, Վազգեն Առաջինին հաջողվում է մեր ժողովրդի համար կենսական կարևորության հարցերը ներկայացնել Խորհրդային Միության հետաքրքրությունների շրջանակում:

Առանձնապես ընդգծելի է երջանկահիշատակ հայրապետի պայքարը խաղաղության հաստատման, միջուկային սպառնալիքի և սառը պատերազմի դեմ: Այդ գործունեությունը համընկնելով Խորհրդային Միության շահերի հետ, միաժամանակ կենսականորեն անհրաժեշտ էր հենց մեր ժողովրդին, որովհետև խաղաղության այդ տասնամյակների շնորհիվ էր, որ դարերի ընթացքում փլատակների վերածված և ամայացած երկիրը վերստին ծաղկեց իր գիտությամբ, մշակույթով ու տնտեսությամբ: Միաժամանակ Հայոց Հայրապետը լավ էր գիտակցում, թե թշնամական երկու ճամբարների վերածված երկրներ աշխարհում ակամա կիսվում է նաև աշխարհասփյուռ հայությունը, և թե միջազգային լարվածության թուլացումը ինքնաբերաբար կբերի նաև հայության համախմբմանը: Ծառայելով մեր ժողովրդի ազգային շահերին՝ Վազգեն Առաջինի խաղաղարար գործունեությունը միաժամանակ բարձր գնահատվեց ողջ աշխարհում՝ Վեհափառին բերելով համաշխարհային ճանաչում և հարգանք: Հայոց Հայրապետը արժանացավ Խորհրդային Միության, Ռումինիայի և մի շարք այլ երկրների ու միջազգային կազմակերպությունների բարձր պարգևներին: Ընդունվելով ԱՄՆ-ի և ՄԱԿ-ի նախագահների և մյուս պետությունների ղեկավարների կողմից՝ նա ասես շարունակում էր հայ ժողովրդի պատմական առաքելությունը՝ կամուրջ լինել Արևելքի և Արևմուտքի միջև: Համաձայն մեր եկեղեցական ավանդույթի՝ հայոց հայրապետներից յուրաքանչյուրին մի անվանում է տրվել ըստ իր կատարած գործերի: Այս նույն ավանդույթով Վեհափառ Հայրապետին կարող ենք կոչել Վազգեն Առաջին Շինարար և Խաղաղարար Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց: Հավատարիմ Ամենայն Հայոց կաթողիկոսի իր կոչմանը, տասնամյակների ընթացքում հովվական այցով եղել է Սփյուռքի բոլոր գաղթօջախներում՝ տարագիր մեր հայրենակիցներին տանելով Լուսավորչի կանթեղի լույսը և շունչը մեր հայրենիքի: Երբ սկսվեց արցախյան շարժումը՝ Վազգեն Առաջինը, հավատարիմ իր գործելակերպին, հանդիպեց ԽՍՀՄ ղեկավարներին և միջազգային կազմակերպությունների ներկայացուցիչներին, հսկայական աշխատանք ծավալեց հոգուտ արցախյան հարցի արդարացի լուծման, միաժամանակ Հանրապետության ներսում շարունակ հորդորելով ժողովրդին, որ խոհեմ ու խելամիտ լինի ու անզույշ քայլերով չվտանգի մեր հայրենիքը Խորհրդային Միության քայքայման խառնակ օրերին: Դեպքերի զարգացման հետագա ընթացքը վկայեց, թե որքան ճիշտ և իմաստուն էր Վեհափառը:

Մեր եկեղեցուն սառը պատերազմի պատճառած ծանր մի վերքն էր վերջին երեք տասնամյակների ընթացքում Մայր Աթոռի և Մեծի Տանն Կիլիկիո կաթողիկոսության միջև գոյություն ունեցող ներհակությունը: Արտաքին հանգամանքներից ծնված այս սառնությունը ցրելու և ի խնդիր մեր ժողովրդի ազգային-եկեղեցական միասնականության, Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու պայծառության և մեր ժողովրդի ազգային միասնության: Վազգեն Առաջինը և Մեծի Տանն Կիլիկիո Գարեգին Երկրորդ կաթողիկոսը 1992 թ. օգոստոսի 30-ին համատեղ մի խոսքով դիմեցին մեր ժո-

դովրդին՝ թվելով այն բոլոր խնդիրները, որոնք այսօր ծառացած են հայության առջև՝ գլխավոր վտանգը համարելով Հայաստանում իրենց անարգ ու սև գործը կատարող ադանդավորական տարբեր շարժումները, շեշտելով այն իրողությունը, թե «Անտեր չէ այս երկիրը: Քրիստոս գահակալում է այստեղ: Իր իջման Սուրբ Սեղանը որպես սրբության սրբոց ճառագայթում է այստեղից: Լքված հող չէ այս երկիրը, անգլուխ չէ այս ժողովուրդը, անցանկապատ չէ Տիրոջ այս այգին»:

Իր գահակալության մոտ չորս տասնամյակների ընթացքում Տիրոջ հայրենատունկ մեր այգում Հայոց փոքր ածուի պահապանը, բարի և անձնդիր հովիվն ու հայրապետը եղավ Վազգեն Առաջինը, Ով հեռանալով այս աշխարհից՝ մնաց հայ ժողովրդի սրտում՝ Վասպուրականի արծվի՝ Խրիմյան Հայրիկի կողքին: